

**Т. В. Пімінёнкава**

## **ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ**

*Артыкул прысвечаны аналізу тэматычных груп прыказак і прымавак, рэгіёнам бытавання якіх з'яўляецца Гомельшчына. На аўтэнтычным матэрыяле разгледжаны спецыфіка функцыянавання, семантыка прыказак і прымавак, іх мясцовы каларыт і асаблівасці светаўспрымання жыхароў Гомельскай вобласці.*

*Ключавыя словы: прыказкі, прымаўкі, рэфрэймінг, рыфма, парэміяграфія.*

Прыказкі і прымаўкі як фальклорныя жанры ўтрымліваюць ацэнку паводзін чалавека, дэманструюць мясцовы каларыт жыхароў пэўнай тэрыторыі, адлюстроўваюць асаблівасці іх светаўспрымання. Прыказкі і прымаўкі з'яўляюцца самымі кароткімі па форме і, бадай, самымі шматлікімі народнымі творамі [1, с.165]. Варта адзначыць, што яны займаюць важнае месца ў сістэме вусна-паэтычнай творчасці Гомельскай вобласці. Як вядома, “Гомельшчына – рэгіён даўніх беларуска-ўкраінскіх, беларуска-рускіх, а ў паўднёва-ўсходняй частцы і беларуска-рускіх-ўкраінскіх культурных і моўных кантрактаў. Гэта знайшло свой адбітак як цалкам у вусна-паэтычнай творчасці насельніцтва краю, так і ў асобных яе жанрах, у тым ліку – парэміяграфіі” [1, с.166].

У парэміях Гомельшчыны знайшлі адлюстраванне шматлікія моманты жыцця чалавека. Гэта і матэрыяльны быт, што адлюстроўваецца, напрыклад, у наступных устойлівых выразах: *Краса хаты не вугламі, а пірагамі* [1, с. 167], *Золата і ў гразі відна* (запісана ў в. Чамярысы Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Кудранок Анастасіі Рыгораўны, 1927 г.н., студэнткай Краўчанка Н.). Гэта і гаспадарчая дзейнасць: *Летам адзін год корміць* (запісана ў в. Чамярысы Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Кудранок Анастасіі Рыгораўны, 1927 г.н., студэнткай Краўчанка Н.), *Жнівень сее, жне і косіць, на сталах багацце досыць* (запісана ў в. Лубенікі Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Гайдук Ганны Севасцьянаўны, 1922 г.н., студэнткай Хвост І.).

Вялікую тэматычную групу прыказак і прымавак утвараюць сямейныя адносіны. Напрыклад, у асобных парэміях гучыць матыў

добрых стасункаў паміж мужам і жонкай: *Жывуць між сабою, як рыба з вадою, Не патрэбны і клад, калі ў чалавека з жонкаю лад* [1, с. 168], закранаецца вечная тэма бацькоў і дзяцей: *Таму, хто ў дзяцінстве не шанаваў бацьку і маці, не дзядзеца пазнаць пачэту ад свайго дзіцяці, Дзе сыноў лава, там бацьку слава, дзе дачок лава, там матцы слава* [1, с. 169], закранаецца і праблема ўзаемаадносін паміж сваякамі: *Штоб тое знаць, што ў кума піць, то сам пайшоў бы да дзяцей пабраў, Свой – сечысь, рубайсь, а чужы не мешайсь* [1, с.169].

Акрамя з'яў матэрыяльнага свету, гаспадарчай дзейнасці, сямейнага быту, многія парэміі адлюстроўваюць і духоўнае жыццё чалавека. Напрыклад, слова асэнсоўваецца як багацце, якім павінен валодаць кожны чалавек: *Найшоў слова – беражы, а няма – шукай* [1, с. 169], пры гэтым, народная мудрасць раіць удумліва адносіцца да выкарыстання слоў у камунікацыях, бо іншы раз можна і пакрыўдзіць чалавека: *Рана загаіцца, а злое слова ніколі* [1, с. 169], *Слова не верабей, паляціць – не дагоніш* (запісана ў в. Буркі Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Марчанка Ніны Андрэеўны, 1931 г.н., студэнткамі Семянчук Н., Кулай В.).

Прыказкі – гэта павучанні, якія складаюць вялікую групу. Я. Ф. Карскі ў працы “Беларусы” падкрэслівае дыдактычны характар функцыянальнасці прыказак: “Прыказкамі старыя навучаюць моладзь добрай маральнасці, прыказкамі яны праследуюць загану і слабасці, да іх звяртаюцца яны пры суцяшэнні ў няшчасці і смутку” [2, с. 389]. Вельмі важна было навучыць моладзь жыць мудра, нічога не рабіць дрэннага, нікога не крыўдзіць: “Ад добрага не ўцякай і ліхога не рабі” [1, с.170], імкнуча да філасофскага ўспрымання жыццёвых з’яў, звязаных з успрыманнем сумных падзей: “Адна бяда ніколі не ходзіць, усёгда з сабою другую водзіць” [1, с. 172].

Адметную сістэму надвор’язнаўства і аграрнага скаладаюць прыказкі і прымаўкі, звязаныя з народным календаром. Здаўна людзі назіралі за з’явамі прыроды і прадказвалі надвор’е. У народным календары, які быў вызначальным у працоўнай дзейнасці землепраца, арганічна суіснавалі не толькі прыкметы і павер’і, заснаваныя на рэальных з’явах, так і на фантазіі чалавека, але і шматлікія парэміі, таксама цесна звязаныя з каляндарнымі цыкламі: *Ілля лета канчае – жніво пачынае* (запісана ў в. Лубенікі Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Гайдук Г. С., 1922 г.н., студэнткай Хвост І.). У прыведзеным прыкладзе выразна адлюстраваны пераход да жніва, якое сапраўды часцей за ўсё пачынаецца пасля свята «Ілля», што знайшло адлюстраванне ў форме прыказкі.

Падкрэслім, што народныя спосабы прадказання надвор'я надзвычай яскрава ўвасоблены ў прыкметах і павер'ях: “Большасць народных прыкмет звязана з мясцовымі адзнакамі надвор'я. Вельмі характэрыя з'явы папярэднічаюць, напрыклад, мясцовым ветрам... З пэўнымі атмасфернымі аб'ектамі звязана форма воблакаў. Людзі прыкмячалі ў прыродзе гэтыя заканамернасці. Мы з павагай ставімся да народных прыкмет і нярэдка імі карыстаемся” [3, с. 29]. Невыпадкова гэтыя фальклорныя жанры з'явіліся надзейнай крыніцай утварэння прыказак і прымавак, пераважная большасць якіх прысвечана гаспадарцы. Яны не толькі ілюструюць цяжкую працу селяніна, але і вучаць, як трэба дбайна клапаціцца пра хатні дабрабыт: *Гатоў сані летам, а калёсы ўзімку* (запісана ў в. Буркі Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Раманюк Тамары Васільеўны, 1941 г.н., студэнткамі Семянчук Н., Кулай В.).

Беражліва ў народзе адносіліся да прадуктаў харчавання, асноўным з якіх быў хлеб. Нездарма з ім звязана вялікая колькасць прыказак і прымавак: *Хлеб – усяму галава* (запісана ў в. Аляксееўка Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Рудабелец Таццяны Васільеўны, 1957 г.н.); *Не тот багаты, хто мае сrebro і золoto, а тот, хто хлеб мае* (запісана ў в. Аляксееўка Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Пімінёнкавай Паліны Міхайлаўны, 1981 г.н.); *Калі есць хлеб і вада, то не бяда* (запісана ў в. Аляксееўка Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Дземідок Марыі Іванаўны, 1941 г.н.).

У некаторых прыказках і прымаўках важнае месца адводзілася хаце селяніна, пра якую добры гаспадар заўсёды клапаціўся. Свой будынак лічыўся вышынёй матэрыяльнага дабрабыту. Менавіта таму шмат прыказак і прымавак прысвечана хаце як роднаму куточку: *На сваёй лаўцы і памерці добра, Дома і салома ядома, а на чужыне і гарачы тук стыне* [1, с. 167]; *У роднай хаці і вуглы памагаюць* (запісана ў в. Чамярысы ад Кудранок Анастасіі Рыгораўны, 1927 г.н., студэнткай Краўчанка Н.).

Асобную групу парэмій займаюць прыказкі-рэфрэймінгі. Сутнасць гэтай з'явы заключаецца ў тым, што чалавеку прапануецца паназіраць за сітуацыяй з розных бакоў. Прыказкі і прымаўкі гэтай тэматычнай групы дапамагаюць чалавеку прымірыцца з сітуацыяй, на якую ён не мае ніякага ўплыву, прыняць яе. У выразе *Усякі пра праўду трубіць, ды не ўсякі яе любіць* [1, с. 170] паказваецца чалавечая рыса характару, да якой патрэбна прыглядзецца і зразумець, што гэта за чалавек і ці варта працягваць з ім зносіны.

Для стварэння больш моцнага ўздзеяння на чалавека нашы продкі выкарыстоўвалі розныя вобразна-выяўленчыя сродкі (метафары, параўнанні, паралелізмы і інш.), што дапамагала стварыць яркія вобразы, дасягнуць найбольшай канцэнтрацыі і выразнасці думкі, зразумець сутнасць прыказак і прымавак. Часцей за ўсё з гэтай жа мэтай акцэнтавалі ўвагу на пэўных рэальных сітуацыях: *Не тады сабак кормяць, як на ахоту ідуць* (запісана ў в. Чамярысы Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Кудранок А. Р., 1927 г.н., студэнткай Краўчанка Н.); *Панам сеюць, жнуць і косяць, а сабе хлеба просяць* [1, с. 168]. Парэміі маюць сціслую форму, што дапамагае чалавеку хутка ўспрыняць сэнс і зразумець іх. Эканомія слова – адна з асноўных рыс паэтыкі прыказак і прымавак. Гэту дзівосную якасць малых фальклорных жанраў, што “выдатна вучаць эканоміі слова, гутарковай сцісласці і яркай вобразнасці” [3, с. 45], асабліва высока цаніў А. М. Горкі.

Самае каштоўнае, што ёсць у парэміях, – духоўная напоўненасць, мова, якая грае рознымі фарбамі і надае яшчэ большую эмацыянальнасць, выразнасць дыдактычнай скіраванасці. Наяўнасць архаізмаў у прыказках і прымаўках, якія ўстойліва захоўваюцца ў памяці сучаснага пакалення, указвае на мінулыя часы ў гістарычным развіцці грамадства. Напрыклад, словы *войт, стрыечны, хрышчэнік* і інш. не ўжываюцца ў сучаснай мове, але яны захаваліся ў прыказках і прымаўках.

Звычайна ў прыказках прысутнічае рыфма. Пры гэтым яна вельмі разнастайная: і жаночая, і мужчынская, і дактылічная. Сустракаюцца такія прыклады, у якіх мае месца складаная рыфма, і таму цяжка зразумець, да якога тыпу яна адносіцца. Засяродзім увагу на некалькіх прыкладах рознай рыфмы ў парэміях: *Адна бяда ніколі не ходзіць, вусігда з сабою другую водзіць* [1, с.172], *Святое Вялічка – з красным яічкам* (запісана ў в. Лубенікі Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Гайдук Ганны Севасцьянаўны, 1922 г.н., студэнткай Хвост І.), *На Юр’я будзя сена і ў дурня* (Запісана ў в. Чамярысы, Брагінскага р-на, Гомельскай вобл. ад Кудранок Анастасіі Рыгораўны, 1927 г.н., студэнткай Краўчанка Н.). Сустракаюцца ў некаторых прыказках і прымаўках дзве і больш рыфмаў: *У маго татка даўно спяць, а ў свякратка сядзяць* [3, с. 47]. Каб выразіць падабенства рыфмы, часта выкарыстоўваюцца падабенствы слоў: *Бяда па бядзе едзе і бядой паганяе* [1, с. 168].

Кампазіцыя прыказак і прымавак надзвычай простая. З вышэйпрыведзеных парэмій вынікае, што большасць з іх

складаецца з дзвюх частак, якія могуць тлумачыць адна адну, параўноўвацца і г. д. Нягледзячы на гэту абставіну, сустракаюцца і такія тэксты, якія складаюцца з адной часткі. Яны поўныя і не патрабуюць тлумачэння другой часткай. Часцей за ўсё гэта прыказкі-сцвяржэнні: *Піліп дзяцей надзявае* (запісана ў в. Буркі Брагінскага р-на Гомельскай вобл. ад Раманюк Тамары Васільеўны, 1941 г.н., студэнткамі Семянчук Н., Кулай В.).

Парэміі Гомельшчыны ўвасабляюць прыгажосць народнай мудрасці, паэтычны скарб нашай краіны. Прыказкі і прымаўкі дапамагаюць чалавеку знайсці выхад з любой сітуацыі, духоўна ўзбагаціцца. Яны служаць арыенцірам моладзі ў дарослым жыцці, выводзяць тыя галоўныя правілы маралі, якія павінен засвоіць і якімі павінен кіравацца ў жыцці кожны чалавек. Гэтыя жанры павучаюць жыць згодна з высокімі маральна-этычнымі прынцыпамі, ніколі не рабіць дрэннага, бо ўсё вяртаецца. Прыказкі і прымаўкі прайшлі вялікі шлях развіцця і праз стагоддзі паўсталі перад намі ў самым лепшым выглядзе. Гэта тыя даяменты народнай мудрасці, якія нельга страціць.

### Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларускі фальклор у сучасных запісах: Традыц. жанры: Гомел. вобл. / уклад. В. А. Захарава і інш.; уклад. муз. часткі У. І. Раговіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1989. – 384 с.

2. Карский, Е. Ф. Белорусы. Очерки словесности белорусского племени. – Т. 3. Кн. 1. Народная поэзия / Е. Ф. Карский. – М.: Типолитогр. т-ва И. Н. Кушнерев и К°, 1916. – 557 с.

3. Прыказкі і прымаўкі ў дзвюх кнігах, Кн. 1 / Рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: «Навука і тэхніка», 1976. – 560 с.

*The article is devoted to the analysis of thematic groups of Proverbs and sayings whose region of residence is Gomel region. Using authentic material, the author considers the specifics of functioning, semantics of Proverbs and sayings, their local color and features of the world perception of the residents of the Gomel region.*

*Keywords: proverbs, sayings, reframing, rhyme, paremiography.*